

РОЗВИТОК АГРОПРОДОВОЛЬЧИХ СЕКТОРІВ БОЛГАРІЇ, ПОЛЬЩІ ТА РУМУНІЇ В УМОВАХ ПОГЛИБЛЕННЯ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ¹

THE DEVELOPMENT OF AGROFOOD SECTORS OF BULGARIA, POLAND AND ROMANIA IN THE CONTEXT OF INTENSIFICATION OF EUROPEAN INTEGRATION

Володимир ОЛЕФІР,
кандидат економічних наук,
Інститут економіки і прогнозування
НАН України, Київ

Volodymyr OLEFIR,
PhD in Economics,
Institute for Economics
and Forecasting, Ukrainian NAS, Kyiv

У вересні 2014 року Верховна Рада України ратифікувала Угоду про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Тим самим Україна взяла на себе низку зобов'язань: гармонізувати вітчизняне законодавство із законодавством ЄС, відкрити внутрішній ринок для товарів з Євросоюзу, створити поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі, скасувати субсидування експорту сільськогосподарської продукції, досягти відповідності з технічними регламентами ЄС та системами стандартизації, метрології, акредитації, робити з оцінки відповідності та ринкового нагляду тощо.

Євроінтеграція передбачає докорінну перебудову економіки й соціальної сфери з метою підвищення конкурентоспроможності, продуктивності праці, культури виробництва та споживання, прискорення інноваційного розвитку всіх галузей народного господарства. Важливою складовою євроінтеграції є розробка раціональної економічної політики, яка зменшить негативні наслідки інтеграційних процесів і посилить позитивний вплив на вітчизняну економіку. У цьому контексті достатньо корисним може бути досвід країн, які вже пройшли етап асоційованого членства, зокрема Болгарії, Польщі та Румунії.

Договори про асоціацію між Болгарією, Польщею, Румунією та ЄС набули чинності у 1995 році. Приблизно з того часу почала створюватись зона вільної торгівлі між цими країнами і Євросоюзом. У 2004 Польща стала повноправним членом ЄС, а Болгарія і Румунія увійшли до складу співтовариства у 2007 році.

Євроінтеграційний досвід цих країн може бути достатньо корисним для України. Структура економіки Болгарії, Польщі й Румунії була і певною мірою залишається дещо подібною до структури національної економіки. Усі вони є промислово-аграрними країнами, зі спеціалізацією на сільському господарстві, металургійній, машинобудівній, харчовій, добувній та хімічній промисловості.

Інтеграції агропродовольчого сектора Болгарії, Польщі й Румунії до Європейського Союзу присвячено багато наукових досліджень [1-4]. Однак у цих роботах, на нашу думку, неповно розкрито напрями й аспекти економічної політики, яку проводили уряди цих країн з метою посилення позитивних впливів євроінтеграції та мінімізації втрат. У зв'язку з цим **метою статті** є дослідження структурних зрушень, які відбулись в агропродовольчому секторі Болгарії, Польщі й Румунії в процесі євроінтеграції, а також узагальнення досвіду здійснення реформ у цих країнах. Для проведення дослідження використано

статистичні дані та аналітичні матеріали, присвячені агропродовольчому сектору Болгарії, Польщі й Румунії.

Після розпаду соціалістичної системи, під впливом процесів глобалізації та євроінтеграції в економіках Болгарії, Польщі й Румунії відбулись значні структурні зрушення. Вони стали наслідком як незалежних чинників, так і результатом певної економічної політики, яку проводили уряди цих країн. Спільним результатом цих факторів стало те, що у другій половині 90-х років Болгарія, Польща й Румунія подолали трансформаційну кризу і перейшли до стадії економічного зростання.

Найбільш вдало перехідний процес відбувався в Польщі. Цій країні вдалося першою подолати трансформаційну кризу 90-х років, не допустити економічного спаду під час світової фінансової кризи 2008-2009, досягти найбільш високих темпів зростання упродовж 2001-2012 років. Зокрема, ВВП Польщі за цей період збільшився на 54% (для порівняння: Болгарії – на 47%, Румунії – на 46%) [5].

Болгарія і Румунія впродовж перехідного періоду виявились менш динамічними, ніж Польща. Вони пізніше, ніж Польща, подолали трансформаційну кризу 90-х років, останніми серед країн Центральної Європи виконали всі необхідні умови для вступу до ЄС, протягом 2001-2012 років зростали відносно невеликими темпами. Для цих країн гострими були і залишаються проблеми низької конкурентоспроможності, недостатньої продуктивності праці, низького рівня освіти й бідності населення, корупції державного апарату тощо.

Агропродовольчий сектор і зокрема харчова промисловість посідають провідні позиції в економіках Болгарії,

Польщі й Румунії. У структурі промислової продукції Болгарії частка харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів у 2011 році становила 15% і поступалась тільки металу і металевим виробам (18%) [6]; у Польщі ця частка дорівнювала 16% і поступалась тільки продукції машинобудування (21%) [7]. Для порівняння: у структурі промислової продукції України частка харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів у 2013 році становила 19%, випереджаючи як металургію (15%), так і машинобудування (9%) [8].

Під впливом процесів євроінтеграції та глобалізації в харчовій промисловості Болгарії, Польщі й Румунії відбулись певні структурні зрушення. Процес євроінтеграції передбачав лібералізацію зовнішньої торгівлі з ЄС, а також узгодження національного законодавства із законодавством Євросоюзу. Болгарія, Польща й Румунія повинні були підпорядкувати власну агропродовольчу політику Єдиній аграрній політиці ЄС (*Common Agricultural Policy*). Також перед країнами постало непросте завдання наближення національних стандартів виробництва і споживання до передових стандартів ЄС.

Проаналізовано та узагальнено досвід реформування агропродовольчих секторів Болгарії, Польщі і Румунії в контексті інтеграції до Європейського Союзу. Виявлено структурні зміни та основні тенденції розвитку агропродовольчих секторів під впливом євроінтеграції і глобалізації. Обґрунтовано пропозиції щодо реформування вітчизняного агропродовольчого сектора з урахуванням досвіду Болгарії, Польщі і Румунії.

Experience of reformation of agrofood sectors of Bulgaria, Poland and Romania in the context of European integration is analysed and summarized. Structural changes and basic tendencies of development of agrofood sectors under act of European integration and processes of globalization are assessed. Recommendations on reformation of domestic agrofood sector on experience of Bulgaria, Poland and Romania are developed.

¹ Публікацію підготовлено за НДР відомчої тематики «Формування структури базових ринків України: державне регулювання в нових умовах лібералізації та протекціонізму в торгівлі» (Протокол № 8 Бюро Відділення економіки НАН України від 21 липня 2011 р.), № держреєстрації 0112U000045.

Узгодження вітчизняного законодавства із законодавством ЄС передбачало цілий комплекс заходів, які торкались практично всіх галузей економіки. В агропродовольчій сфері найбільш суттєвими для Болгарії, Польщі й Румунії були такі вимоги: заборона вирощувати генно-модифіковані організми; обмеження (квотування) виробництва окремих продуктів (молока, цукру, ізоглюкози); доведення ставок акцизних зборів на тютюнові вироби до мінімального рівня ЄС; закриття тваринницьких ферм, які не відповідають стандартам ЄС; усунення бар'єрів у торгівлі агропродовольчою продукцією; обов'язкова сертифікація виробничих процесів і продукції щодо якості й безпеки; відповідність агропродовольчої продукції стандартам ЄС.

Під час узгодження законодавства Болгарії, Польщі й Румунії із законодавством ЄС та при виконанні всіх вимог перед цими країнами постали певні труднощі. Для Польщі вони були менш складними, для Болгарії та Румунії – більш вагомими.

Що стосується тваринницької галузі, то для всіх трьох країн на початку євроінтеграції була характерна велика кількість малих ферм, які вирощували сільськогосподарських тварин для власного споживання або для продажу на місцевих ринках. Умови вирощування, забою та переробки цих тварин не відповідали стандартам ЄС щодо якості й безпеки продуктів харчування. Відносно кращою виявилася ситуація у птахівництві, де були поширені великі сучасні підприємства. У 2007 році в Румунії з 425 м'ясопереробних підприємств тільки 123 відповідали вимогам ЄС, а в молочній галузі з 259 підприємств стандартам відповідали 52 [9, с. 40].

У процесі імплементації угоди про асоціацію, виконання програми підготовки до вступу до ЄС було проведено велику роботу щодо модернізації тваринницьких ферм, м'ясо- і молокопереробних підприємств. У м'ясо-молочній галузі відбулась концентрація виробництва із закриттям малих підприємств, які не відповідали встановленим вимогам. Посилився кооперативний рух, у рамках якого були створені збутові та обслуговуючі кооперативи, а також налагодився механізм співпраці фермерських господарств із переробними підприємствами. Зусилля уряду були спрямовані на створення спеціалізованих ферм з відгодівлі сільськогосподарських тварин на базі існуючих, забезпечення їх кормами і новітніми технологіями.

Позитивний ефект мала програма ЄС щодо модернізації виробництва сиру під назвою «*EU cheese, please*». За допомогою Євросоюзу в Румунії було створено кооператив з 300 свиноферм (*Muntenia*), в якому була реалізована модель співпраці домогосподарств із м'ясопереробним підприємством. Зокрема, м'ясопереробна фірма *Kosarom Pascani* надавала селянам молодняк, корми, ветеринарну допомогу і закуповувала у них відгодіваних свиней.

Модернізації м'ясо-молочній галузі Болгарії, Польщі й Румунії посприяли відносно великі обсяги прямих іноземних інвестицій. У румунське свинарство прийшов потужний американський інвестор *Smithfield Foods*, а у виробництво м'ясних консервів вклали кошти швейцарська і чеська компанії. У молочну галузь Болгарії надійшли інвестиції з Іспанії, Греції та Італії. У молочній галузі Румунії почали працювати такі відомі фірми, як *FrieslandCampina* (Голландія), *Hochland* (Німеччина), *Danone* (Франція), *Lactalis* (Франція), *Tnuva* (Ізраїль). У 2008 році французька компанія *Lactalis* придбала єдиного в Румунії вітчизняного виробника органічного твердого сиру *Dorna Lactate SA*, а американська інвестиційна група *SigmaBleyzer* – інші три компанії з виробництва традиційного сиру.

Ринок молочних продуктів Румунії добре розвивався до 2008 року завдяки високій купівельній спроможності населення. Позитивну роль також відіграв бурхливий розвиток роздрібної мережі, який розпочався у 1998 році побудовою першого сучасного супермаркету. У наступні 10 років було відкрито ще 134 супермаркети такими відомими компаніями, як *Carrefour* (Франція), *Metro* (Німеччина), *Selgros* (Німеччина), *Kaufland* (Німеччина), *Villa* (Австрія) і *Auchan* (Франція) [9, с. 3].

Незважаючи на зусилля уряду, допомогу ЄС і приплив прямих іноземних інвестицій, Румунії не вдалося вчасно виконати програму переходу на стандарти ЄС. Спочатку кінцевим терміном переходу було 31 грудня 2009 року, але потім його було подовжено до 2011.

Унаслідок переходу на стандарти ЄС частина підприємств румунської м'ясо-молочної галузі підвищила свою продуктивність, а частина (переважно малі й середні) вимушена була припинити свою діяльність. Концентрація виробництва в галузі зросла, а кооперативні зв'язки стали більш ефективними. Одночасно збільшився імпорт м'ясо-молочної продукції внаслідок як переходу на нові стандарти, так і лібералізації зовнішньої торгівлі.

М'ясопереробні підприємства Болгарії нині працюють переважно на імпортній сировині. Після вступу до ЄС внутрішнє виробництво свинини не зростало, а імпорт збільшувався дуже швидко. До 2006 року промислове виробництво та виробництво в господарствах населення перевищували імпорт. А вже у 2011 внутрішні потреби у свинині в Болгарії задовольнялись таким чином: 30% забезпечували великі комплекси; 14% – господарства населення; 56% – імпорتنі поставки [10, с. 8]. На сьогодні крім курятини супермаркети в Болгарії торгують переважно імпортним м'ясом.

Румунія є нетто-імпортером м'яса і м'ясопродуктів. У 2008 році імпорт м'яса, м'ясопродуктів і сала дорівнював 737 млн євро, а експорт не перевищував 38 млн євро [9, с. 12]. У тому ж році на внутрішньому ринку було продано 400 тис. т птиці, з яких 115 тис. т було імпортовано. Експорт м'яса птиці був відносно незначним (10 тис. т) [9, с. 12]. Незважаючи на те, що свинина завжди була традиційним румунським м'ясом, 70% від внутрішньої потреби в цьому продукті у 2008 році імпортувалося з Німеччини, Угорщини, Іспанії та інших країн ЄС [9, с. 13].

У процесі євроінтеграції в Румунії скоротилось виробництво молока, оскільки дрібні виробники не змогли відповідати вимогам якості й мали велику собівартість. У цих умовах переробні підприємства почали імпортувати молоко із сусідніх країн. У 2008 році Румунія імпортувала 65 тис. т молока і вершків неконцентрованих і без цукру; 12 тис. т молока і вершків концентрованих і з цукром; 13 тис. т маслянки, сметани та йогурту; 7 тис. т масла і спредів; 37 тис. т твердого сиру. Імпорт надходив переважно з країн ЄС, зокрема з Угорщини й Польщі [9, с. 18].

Румунія є традиційним виробником насіння соняшнику і соняшникової олії. Останніми роками виробництво олії все більше концентрується в руках транснаціональних корпорацій (ТНК), серед яких слід назвати *Cargill Oils* (США). Хоча Румунія є нетто-експортером насіння олійних культур, вона при цьому одночасно й нетто-імпортер олії. Найбільші обсяги імпортової олії надходять з Угорщини, Молдови, Болгарії та України.

Для цукрової та кондитерської галузі Румунії наслідками євроінтеграції стали: прихід великої кількості іноземних інвесторів, квотування виробництва цукру, зростання імпорту цукрових кондитерських виробів. Незважаючи на підтримку держави і прихід іноземних інвесторів, цукрова галузь переживає застій. Посівні площі цукрових буряків не зростають, кількість цукрових заводів зменшується. У 1990 році в Румунії було 38 цукрових заводів, у 2008 їх залишалось тільки вісім. За оцінками Асоціації виробників цукру, їх кількість у перспективі може зменшитись до двох.

Після вступу до ЄС у 2007 році на внутрішньому ринку кондитерських виробів Румунії почали домінувати ТНК. У 2008 їх частки становили: *Wrigley Company* (США) – 26%, *Perfetti Van Melle* (Італія) – 25%, *Kraft Foods* (США) – 23% [9, с. 23]. ТНК виробляли продукцію здебільшого преміум-класу і середнього рівня якості, тоді як місцеві виробники працювали переважно у дешевому діапазоні цін і на локальних ринках.

Після євроінтеграції Румунія стала нетто-імпортером овочів і фруктів. У 2008 році країна імпортувала свіжих овочів на 156 млн євро, а експортувала – на 40. Свіжих фруктів було імпортовано на 250 млн євро, а експортовано – на 31. Імпорт перероблених овочів і фруктів (консерви, заморожені продукти, соки, джеми тощо) становив 186 млн євро, а експорт – 18 млн євро [9, с. 25].

Виробництво фруктів і овочів зосереджено в цілому у дрібних селянських господарствах, товарність яких невисока. Реалізація продукції відбувається переважно на локальних ринках. Тільки 10% продукції місцевого виробництва реалізується через супермаркети, інша не відповідає необхідним критеріям [9, с. 24]. Уряд заохочує

концентрацію виробництва, створення обслуговуючих і збутових кооперативів. Однак кооперування селян відбувається повільно і важко, незважаючи на те, що з їх боку є усвідомлення необхідності цього процесу. За допомогою ЄС вже створено чотири об'єднання виробників у галузі садівництва.

У 2010 році за допомогою власного виробництва Румунія покривала тільки 15% потреби у рибі [9, с. 25]. Наприкінці 80-х років країна мала потужну рибну промисловість. Однак у 90-х роках вона практично зникла внаслідок загального економічного спаду, руйнування флоту, експансії імпорту, застосування застарілих методів вилову тощо.

У 2000-х роках рибна промисловість почала відроджуватись, особливо після 2004. За допомогою ЄС у рамках програми *SAPARD* були побудовані нові підприємства і модернізовані старі. Розвитку рибної галузі Румунії посприяла також допомога ЄС у межах спеціальної програми для рибальства (*Sectoral Operational Programme for Fisheries*). Після вступу до ЄС рибна галузь Румунії отримувала також допомогу за програмою *EAFRD (EU Funds for Food Processing in the Post-Accession Period 2007-2013)*. Хоча споживання свіжої риби в Румунії зростає, однак основу продовжує становити імпортна заморожена риба, яка постачається з Іспанії, Італії, Голландії, Норвегії та інших країн.

Серед інших галузей харчової промисловості слід відзначити борошномельну і хлібобулочну, де домінуючі позиції займають інвестори із США та Австрії. Водночас, незважаючи на присутність іноземних інвесторів, Румунія залишається нетто-імпортером хлібобулочних виробів.

Достатньо складним виявився процес запровадження в Болгарії, Польщі й Румунії законодавства ЄС щодо виробництва і споживання тютюнових виробів. Зокрема, імплементація директиви ЄС *Directive 2002/10/EC* передбачала доведення ставок акцизного збору на тютюнові вироби і частки акцизу в ціні до мінімального рівня ЄС, що означало суттєве підвищення роздрібних цін. Особливо складним це завдання було для Болгарії, де традиційно споживається багато тютюнових виробів. За різними оцінками, ця країна нині посідає 2-4-е місце у світі за споживанням сигарет на душу населення [11].

Уряду Болгарії не вдалося забезпечити плавне підвищення акцизних ставок упродовж перехідного періоду. Так, протягом 2007-2008 років акциз не зростав, а потім був різко підвищений у 2009 безпосередньо перед закінченням встановленого терміну. Наслідком цього стало зменшення легального продажу тютюнових виробів, зниження доходів до бюджету, зростання тінювого ринку, збільшення споживання дешевих сигарет, сирого тютюну й замінників. Зокрема, легальний продаж тютюнових виробів зменшився на третину [12, с. 2]. Якщо у 2009 році доходи бюджету, які у Болгарії значною мірою залежать від акцизів, становили 1,784 млн левів, то у 2010 вони зменшилися до 1,685 млн левів [12, с. 7]. У 2010 нелегальний ринок сигарет у Болгарії збільшився удвічі і сягнув 34% [12, с. 9].

Уряд Болгарії оголосив про запровадження мораторію на підвищення акцизів на декілька років, після чого легальний продаж збільшився, доходи бюджету зросли, а тінювий ринок скоротився. Але, як свідчить європейська практика, це було не краще рішення. Керівництво ЄС неухильно проводить політику на зменшення споживання тютюнових виробів. Зокрема, після директиви *Directive 2002/10/EC* було прийнято нову директиву *Directive 2011/64/EU of 21 June 2011*, яка зобов'язала країни ЄС ще збільшити ставки акцизного податку.

Більш раціонально було б щорічно збільшувати ставки на фіксовану величину і розпочинати цей процес якомога раніше. При цьому процес підвищення акцизів став би прозорим і передбачуваним для бізнесу й населення. Зокрема, Румунія для імплементації директиви ЄС *Directive 2011/64/EU of 21 June 2011* запровадила графік поступового підвищення акцизу на 8 років упродовж 2011-2018 зі щорічним підвищенням акцизу на 2,5 євро і зменшенням адвалерної складової акцизу на 1% [12, с. 7].

Раціонально також зробити акцент на специфічній складовій акцизу, що підвищує стабільність доходів бюджету і зменшує залежність від цінних коливань і споживчих уподобань. При цьому дешеві й дорогі сигарети оподатковуються однаково, що відповідає основній меті оподаткування задля збереження здоров'я населення.

Євроінтеграція відкрила для агропродовольчого сектора Болгарії, Польщі й Румунії ряд нових можливостей. Зокрема, це стосується розвитку органічного землеробства. Перед вступом Польщі до ЄС були побоювання що малі й середні фермерські господарства збанкрутують в умовах глобалізації та конкуренції з боку інших виробників ЄС із більш розвинутим сільським господарством. Але те, що викликало найбільше занепокоєння, виявилось суттєвою перевагою. Розкиданість ферм і мале використання хімічних добрив стало основою органічного землеробства, тобто сільського господарства без використання хімічних добрив, штучних засобів захисту рослин і антибіотиків.

Органічне землеробство швидко розвивається у світі та особливо в ЄС. У 2009 році під органічними культурами в Європі було зайнято 9 млн га, або 5% сільськогосподарських угідь (*arable area*) [13, с. 41]. У кінці 90-х років воно з'явилося у Польщі. Спочатку це був суспільний рух, але потім Міністерство сільського господарства і розвитку сільських територій Польщі почало регулювати цей процес. У 2004 році законодавство про органічне землеробство було узгоджено з нормами ЄС.

Останніми роками у Польщі зростає кількість ферм органічного землеробства, площа під органічними культурами і збут продукції. У 2011 під органічними культурами було зайнято 4% сільськогосподарських угідь. Органічні культури вирощували 24 тис. фермерів, а переробляли 270 підприємств харчової промисловості. Вартість продукції становила 100 млн євро [13, с. 41]. Кожний виробник органічної продукції знаходився під контролем системи сертифікації за стандартом *PN-EN 45011*.

Органічне землеробство розвивається також і в Болгарії. Нині асортимент цієї продукції збільшився з 1400 до 2000 одиниць [14, с. 7]. Крім того, у виноробстві перспективним є виробництво «здорового» вина марки *Alfa Vita*, яке вміщує в 50 разів більше антиоксидантів, ніж звичайне вино.

Одним із перспективних напрямів підвищення конкурентоспроможності агропродовольчої продукції на ринку ЄС є впровадження системи *PDO/PGI/TSG*. Зокрема, ця робота активно проводиться урядами Польщі й Болгарії, які вже гармонізували вітчизняне законодавство щодо системи *PDO/PGI/TSG* із законодавством ЄС. Станом на 2012 рік польські виробники зареєстрували 9 продуктів, захищених знаком *PDO* (сири, фрукти, мед, рибу, зернобобові), 18 продуктів – знаком *PGI*, 9 продуктів – знаком *TSG* [13, с. 40]. Болгарські виробники захистили знаком *PGI* м'ясопродукт *Gornooryahovski sudzhuk* і подали заяву в ЄС на захист знаком *PGI* олійного продукту *Bulgarsko rozovo maslo*, а також ще чотири продукти знаком *TSG*. Уряди Польщі й Болгарії компенсують виробникам витрати на реєстрацію в системі *PDO/PGI/TSG*.

Міністерство сільського господарства і розвитку сільських територій Польщі з 2004 року реалізує проект «Відкрий для себе добрий продукт» (*"Discover Great Food" Scheme*) з метою реклами якісних товарів та їх просування на внутрішньому й зовнішніх ринках. Товари, які відповідають необхідним критеріям, позначаються спеціальним знаком *PDŽ*.

Заявку на отримання знаку можуть подати виробники і переробники агропродукції незалежно від розміру і форми власності. Єдиною умовою є ведення бізнесу в ЄС. Кількість продуктів не обмежується. Знак *PDŽ* можна отримати практично для всіх продуктів терміном на три роки. Міністерство рекламує продукти зі знаком *PDŽ* на міжнародних ярмарках, виставках, у роздрібних мережах, у ЗМІ тощо.

ВИСНОВКИ

Період асоційованого членства в ЄС і формування зони вільної торгівлі тривав для Польщі приблизно дев'ять років, а для Болгарії і Румунії – дванадцять. Це був період поступового переходу колишніх посткомуністичних країн на стандарти і норми ЄС. Як свідчать статистичні дані, для всіх трьох країн він відбувся плавно, без помітних шоків. Значно більшим випробуванням для Болгарії, Польщі й Румунії стало повноправне членство в ЄС, під час якого відбулась світова фінансова

² Система *PDO/PGI/TSG* передбачає маркування продукції знаками, які гарантують повне виробництво продукції в певному регіоні (*PDO*), повне або часткове виробництво продукції в певному регіоні (*PGI*), традиційну технологію виробництва (*TSG*). Ця система є одночасно захистом авторських прав виробників і гарантією якості.

криза 2007-2009 років і наступна боргова криза в ЄС. Таким чином, і для України період асоційованого членства буде тривати достатньо довго, який вимагатиме копіткого запровадження стандартів ЄС і пошуку своєї ніші в економіці Євросоюзу.

Головним завданням влади є неухильне дотримання графіку гармонізації вітчизняних нормативних актів із законодавством ЄС, а бізнесу – пошуку свого місця в економіці Євросоюзу і підвищення конкурентоспроможності агропродовольчої продукції до європейського рівня. Характерною особливістю періоду асоційованого членства для Болгарії, Польщі й Румунії став прихід великої кількості іноземних інвесторів, що посприяло переходу виробництва на стандарти ЄС. Тому Уряду України дуже важливо поліпшувати інвестиційний клімат, оптимізувати податкове навантаження, проводити антикорупційні заходи, розвивати інфраструктуру тощо.

У процесі євроінтеграції агропродовольчий сектор Болгарії, Польщі й Румунії опинився під конкурентним тиском інших виробників Європейського Союзу. Виробники агропродовольчої продукції Польщі виявились більш конкурентоспроможними, Болгарії та Румунії – менш спроможними витримувати конкурентний тиск. Наслідком цього стало скорочення виробництва та експансія імпорту агропродовольчих товарів на внутрішньому ринку. Серед захисних засобів, які використовували уряди цих країн, слід вказати на такі: підвищення концентрації виробництва, кооперування дрібних виробників, перехід на органічне землеробство, стимулювання збуту продукції з використанням системи PDO/PGI/TSG тощо.

Як довів досвід Болгарії, Польщі й Румунії, для зменшення негативних наслідків євроінтеграції Уряд України може скористатись двома можливостями: домогтись шляхом переговорного процесу збільшення допомоги з боку ЄС і максимально подовжити перехідний період. Інші можливості є достатньо обмеженими з огляду на те, що необхідно виконувати вимоги ЄС, Міжнародного валютного фонду, дотримуватись норм Світової організації торгівлі тощо. Для Уряду України важливо визначити місце вітчизняної харчової промисловості в економіці ЄС, сектори й галузі, які можуть бути цікавими для європейського бізнесу і відповідним чином вибудувати тактику та стратегію розвитку агропродовольчого сектора.

The period of the associated membership with European Union and forming of free trade zone lasted for Poland approximately nine years and for Bulgaria and Romania – twelve years. This was the period of gradual transition of former communist countries to standards and norms of European Union. According to statistical data, for all three countries the process of transition took place fluently, without noticeable shocks. For Ukraine the period of the associated membership will last long enough and will be the period of laborious introduction of standards of EU and search the niches in the economy of European Union.

The main task of the Government is a strict observance of schedule of implementation of legislation of EU in home normative acts. The main tasks of business are a search of the place in the economy of European Union and increase of competitiveness of agro-food products. The characteristic feature of period of the associated membership for Bulgaria, Poland and Romania was an arrival of plenty of foreign investors. The arrival of foreign investors assisted to passing of production to the standards of EU. It is very important to improve an investment climate, to optimize the tax burden, to strengthen a fight against a corruption, to develop an infrastructure.

In the process of integration the agrofood sectors of Bulgaria, Poland and Romania appeared under competition pressure of other producers of European Union. A decline in a production and expansion of import of agrofood commodities took place at the internal market. Among protective facilities that used the governments of these countries, it follows to mark: increasing of concentration of production, improving co-operation between small producers, passing to organic agriculture, promoting with the use of the system PDO/PGI/TSG and others like that.

For reduction of negative consequences of integration, the government can take advantage of two possibilities: to increase help from the side of EU and to prolong a transitional period maximally. It is important to define the place of domestic food industry in the economy of EU, to determine sector and industries that can be interesting for European business, to work out tactics and strategy of development of the agro-food sector properly.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ковальські А. Польський агробізнес в період глобалізації і європейської інтеграції / А. Ковальські // Економіка АПК. – 2010. – № 11. – С. 167-178.
2. Кулик В.В. Макроекономічна динаміка аграрного сектору Польщі / В.В. Кулик // Економіка АПК. – 2011. – №5. – С. 167-175.
3. Мельничук Д.О. Трансформація колективних господарств в країнах Східної Європи (досвід, корисний для України) / Д.О. Мельничук, В.П. Галушко, О.О. Олійник // Економіка АПК. – 2011. – № 7. – С. 182-184.
4. Яворська Т.І. Тенденції державної підтримки сільського господарства Польщі / Т.І. Яворська // Економіка АПК. – 2011. – № 4. – С. 166-172.
5. International Financial Statistics. – Washington: International Monetary Fund, 2013. – Vol. LXVI.
6. Republic of Bulgaria: Statistical Yearbook 2012. – Sofia: National Statistical Institute, 2013. – 681 p.
7. Statistical Yearbook of the Republic of Poland 2012. – Warsaw: Central Statistical Office, 2013. – 899 p.
8. Обсяги реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) за видами економічної діяльності у 2010-2013 роках [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. – Назва з екрана.
9. The Romanian Food Sector and the Use of EU Funds for Investments: Department for Agriculture, Nature and Food Quality of the Embassy of the Kingdom of the Netherlands, 2010. – [Electronic resource]. – Mode of access: http://s3.amazonaws.com/zanran_storage/hollandtrade.ro/ContentPages/2487068293.pdf. – Title from the screen.
10. Valkanov N. Analysis of the Meat and Meat Products Market in Bulgaria [Electronic resource] / N. Valkanov. – 2013. – Mode of access: http://ime.bg/var/images/Meat-market_BG.pdf. – Title from the screen.
11. List of Countries by Cigarette Consumption Per Capita. – Mode of access: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_cigarette_consumption_per_capita. – Title from the screen.
12. Ganev P. Excise Taxation of Tobacco Products in Bulgaria – Review and Recommendations [Electronic resource] / P. Ganev. – 2013. – Mode of access: http://ime.bg/var/images/IME_excise_tobacco_report_2013_EN.pdf. – Title from the screen.
13. Agriculture and Rural Economy in Poland: Ministry of Agriculture and Rural Development of Poland, 2012. – [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.ijhar-s.gov.pl/pliki/A-pliki-z-glownego-katalogu/ethernet/2013/BWM/BWM/Agricultural%20and%20Food%20Economy%20in%20Poland%202012%20-%20Brochure.PDF>. – Title from the screen.
14. Food Products Sector. Bulgaria: Ministry of Foreign Affairs of Denmark, 2013. – [Electronic resource]. – Mode of access: http://bulgarien.um.dk/da/~media/Bulgarien/Documents/Sector%20reports%202013/Food_2013.pdf. – Title from the screen.

REFERENCES

1. Koval'ski A. Pol'skij agrobiznes v period globalizacii i evropejskoj integracii [Polish agribusiness within the period of globalization and European integration]. *Ekonomika APK*, 2010, no. 11, pp 167-168 [in Russian].
2. Kulyk V.V. Makroekonomichna dynamika ahrarnoho sektoru Pol'shchi [Macroeconomic dynamics of the agricultural sector in Poland]. *Ekonomika APK*, 2011, no. 5, pp. 167-175 [in Ukrainian].
3. Mel'nichuk D.O., Halushko V.P., Olynyk O.O. Transformatsiya kolektyvnykh gospodarstv v krayinah Skhidnoyi Yevropy (dosvid, korysnyy dlya Ukrainy) [The transformation of collective farms in Eastern Europe (experience useful for Ukraine)]. *Ekonomika APK*, 2011, no. 7, pp. 182-184 [in Ukrainian].
4. Yavors'ka T.I. Tendentsiyi derzhavnoyi pidtrymyki sil's'koho hospo-darstva Pol'shchi [Trends of state support for agriculture in Poland]. *Ekonomika APK*, 2011, no. 4, pp. 166-172 [in Ukrainian].
5. International Financial Statistics. Washington: International Monetary Fund, 2013, vol. LXVI.
6. Republic of Bulgaria: Statistical Yearbook 2012. Sofia, National Statistical Institute, 2013, 681 p.
7. Statistical Yearbook of the Republic of Poland 2012. Warsaw, Central Statistical Office, 2013, 899 p.
8. The volume of sold industrial products (goods and services) by economic activity in 2010-2013. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
9. The Romanian Food Sector and the Use of EU Funds for Investments: Department for Agriculture, Nature and Food Quality of the Embassy of the Kingdom of the Netherlands, 2010. Available at: http://s3.amazonaws.com/zanran_storage/hollandtrade.ro/ContentPages/2487068293.pdf.
10. Valkanov N. Analysis of the Meat and Meat Products Market in Bulgaria. Available at: http://ime.bg/var/images/Meat-market_BG.pdf
11. List of Countries by Cigarette Consumption Per Capita. Available at: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_cigarette_consumption_per_capita.
12. Ganev P. Excise Taxation of Tobacco Products in Bulgaria – Review and Recommendations. Available at: http://ime.bg/var/images/IME_excise_tobacco_report_2013_EN.pdf.
13. Agriculture and Rural Economy in Poland. Ministry of Agriculture and Rural Development of Poland, 2012. Available at: <http://www.ijhar-s.gov.pl/pliki/A-pliki-z-glownego-katalogu/ethernet/2013/BWM/BWM/Agricultural%20and%20Food%20Economy%20in%20Poland%202012%20-%20Brochure.pdf>.
14. Food Products Sector. Bulgaria, Ministry of Foreign Affairs of Denmark, 2013. Available at: http://bulgarien.um.dk/da/~media/Bulgarien/Documents/Sector%20reports%202013/Food_2013.pdf.